

Кісіль Микола Іванович

*кандидат економічних наук, старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник
відділу інвестиційного і матеріально технічного забезпечення
Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки»*

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-335-7-4>

ІНВЕСТИЦІЙНЕ СПРЯМУВАННЯ ФЕРМЕРСЬКИХ СТРАТЕГІЙ У ПЕРІОД НЕСТАБІЛЬНОСТІ

Розвиток фермерських господарств є важливим національним завданням від вирішення якого значною мірою залежить продовольча безпека держави і стан соціальних процесів у сільській місцевості. Цей розвиток буде успішнішим, якщо фермери будуть здатні стратегічно мислити, розробляти й реалізовувати свої стратегії розвитку свого господарства. В умовах нестабільності та криз, зокрема й нинішніх, посилюється потреба фермерських господарств в розробленні антикризових і безпекових стратегій, у процесі реалізації яких буде досягтися стан їх сталості, що можливо лише на основі інвестицій. Тому стратегіям фермерських господарств слід надавати інвестиційну спрямованість.

Найважливішим критерієм успішності реалізації фермерських стратегій є ефективність. Ефективне ведення фермерського господарства на основі інвестицій передбачає використання методів та процедур з оцінок фактичного стану, прогнозування, стратегічного планування, управлінського обліку, фінансової діагностики, управління ризиками та внутрішнього контролю, які в сукупності зорієнтовані на оптимізацію інвестиційних фінансових та господарських рішень і підвищення ефективності. При формуванні інвестиційно сприятливих стратегій розвитку фермерам слід володіти методами, методичними підходами й інструментарієм стратегічного планування інвестицій і проєктного аналізу.

Ефективність діяльності фермерського господарства найбільш повно відображає показник норми прибутку, що визначається діленням прибутку після сплати податків на вартість авансованого капіталу. В оцінках ефективності фермерської стратегії по окремих її інвестиційних заходах доцільно використовувати методологію проєктного аналізу укрупнених показників витрат і вигод по роках і за життєвий цикл проєкту, а також строку окупності майбутніх інвестицій і поточних витрат без приведення їх до теперішньої вартості.

Розвиток фермерських господарств в незалежній Україні їх відбувався по таких п'яти етапах: перший – масове створення у 1992–1995 рр.; другий – утвердження фермерського руху в 1996–2000 рр.; третій – прискорення процесів зростання та концентрації їх землекористувань, придбання технічних та інших основних засобів, залучення додаткового капіталу, зростання за рахунок додаткової оренди земель та майна спільної часткової власності селян співвласників колишніх КСП, реалізації інвестиційно спрямованих стратегій розвитку в 2001–2008 рр. з одночасним уповільнення процесів накопичення фермерського капіталу в 2004–2008 рр.; четвертий – зменшення чисельності фермерських господарств при одночасному зростанні площ їх землекористувань і якісних перетвореннях у виробничому потенціалі в 2009–2021 рр.; п'ятий – початок розвитку національного фермерства в умовах війни та високих ризиків, наслідки яких нанесли йому значної шкоди, відмова від інвестиційно спрямованих стратегій і перехід на стратегії виживання і безпеки з 2022 р.

Нинішній стан реалізації стратегій розвитку фермерських господарств, рішення щодо яких були прийняті в попередні періоди, характеризується недостатньою інвестиційною спрямованістю. Їх чисельність у 2022 р. порівняно з 2020 р. скоротилася майже на третину за рахунок господарств з малими площами землекористування та інвестиційними можливостями. Значна частина техніки втрачена через військові дії. На окупованих територіях і там, де ведуться активні бойові дії, втрачено значну

частину поголів'я тварин і птиці. Ринкова пропозиція вітчизняної техніки для малих господарств недостатня, а та що є, дорога. В умовах довготривалої нестабільності війни, більшість фермерських господарств відклали реалізацію своїх інвестиційних проектів, а кошти від скорочення витрат по матеріальних ресурсах, послугах і розрахунках спрямовують на формування оборотного капіталу. Стратегія розвитку більшості фермерських господарств нині характеризується ознаками виживання і подолання впливу негативних чинників.

Нинішні умови функціонування фермерських господарств зумовлюють необхідність застосування у повоєнний період стратегій диверсифікації виробництва та освоєння нових видів продукції і ринків її збуту, а в умовах війни реалізації інвестиційно спрямованих стратегій виробництва нішевих продуктів і переорієнтації із зовнішніх на внутрішні локальні ринки. Перспективні напрями фермерських інвестицій – овочівництво, ягідництво та садівництво, рибництво, а також інші виробництва продукції з високим вмістом доданої вартості.

Нестабільність і високі ризики, негативно позначаються на виробничій діяльності фермерських господарств. Так, розмір виробництва їхньої продукції на 1 га ріллі за чотири довоєнні роки зменшився на 8%.

При виборі інвестиційно спрямованих стратегій розвитку фермерським господарствам слід ураховувати стан своєї сталості. Виражено стале фермерське господарство може обирати стратегію активного інвестиційного зростання, середнього рівня сталості – стратегію середнього рівня інвестиційної активності та нарощування капіталу, умовно стале – стратегію досягнення постійної сталості при помірній інвестиційній активності, з переважанням стану несталості – стратегію відновлення сталості розвитку з переважанням інвестиційних заходів, несталим та з ознаками банкрутства – стратегію збереження господарства, підвищення рівня інвестиційної привабливості, упередження банкрутства та відновлення платоспроможності.

Залежно від можливостей формувати власні й залучені джерела фінансування інвестицій та з урахуванням стану сталості фермерським господарствам доцільно надавати перевагу реалізації інвестиційно спрямованих стратегій, метою яких є: відновлення економічної діяльності за рахунок зовнішньої допомоги та можливостей зовнішньої підтримки їх початкової інвестиційної діяльності; виживання в несприятливому та кризовому економічному середовищі з використанням переважно власних інвестиційних ресурсів для накопичення капіталу помірними темпами і подальшого переходу на іншу стратегію розвитку; активного розвитку операційної та інвестиційної діяльності за рахунок власних коштів, позик і залучених іншим чином джерел фінансування інвестицій; інвестиційно спрямованій стратегії інноваційного характеру з розвитком економічної діяльності «широким фронтом» на основі власних і залучених джерел фінансування інвестицій, інноваційних розробок і людського капіталу.

Певну позитивну роль у підтримці фермерських господарств відіграють бюджетні кошти. Нинішня бюджетна підтримка фермерських господарств, яка хоча й незначна за розмірами, але має певне інвестиційне спрямування, оскільки передбачає заходи з будівництва теплиць, закладку багаторічних насаджень, формування стада тварин, меліорацію тощо. У 2023 р. здійснюється також грантова підтримка створення або розвитку тепличного господарства, садівництва, ягідництва, виноградарства та інших виробництв. На екстрену підтримку дрібних агровиробників у 2022 р. було спрямовано 50 млн євро з бюджетної програми ЄС. З метою удосконалення механізму державної підтримки фермерських господарств необхідно її обсяги збільшити до рівня, що в коротко- та середньостроковій перспективі створюватиме можливості підвищення конкурентоздатності їх продукції, а в довгостроковому періоді – досягнення рівня розвинених країн. Доцільно розробити і реалізувати Програму повоєнного розвитку фермерства та відродження сільського соціально-економічного простору й підготувати пропозиції для Уряду щодо її розгляду й ухвалення.

Через війну погіршився стан продовольчої безпеки держави. З метою ефективного протистояння виявленим загрозам і стабілізації ситуації в цій сфері у період воєнного стану Рада національної безпеки і оборони прийняла рішення щодо заходів з підтримки розвитку фермерських господарств, зокрема підготовки типового бізнес-плану створення та функціонування фермерського господарства, особистого селянського господарства, а також організаційних заходів щодо надання їм правової, консультаційної та методичної підтримки із упровадження таких бізнес-планів [1]. Ці та інші заходи сприятимуть відновленню та активізації діяльності фермерських господарств. Реалізації заходів Ради національної безпеки і оборони у середовищі фермерських господарств сприятиме використання відповідних наукових розробок ННЦ «Інститут аграрної економіки» [2; 3].

З метою удосконалення механізму державної підтримки фермерським господарствам України необхідно збільшити її обсяги до рівня, який в коротко- та середньостроковій перспективі буде створювати можливості їх сталого розвитку. Керівникам фермерських господарств потрібно вміти правильно підготувати документи для отримання державної підтримки через механізм компенсації частки витрат на будівництво тваринницьких та інших потужностей, придбання нової сільськогосподарської техніки, пільгового кредитування та лізингу.

При формуванні системи державної підтримки і сприяння розвитку фермерських господарств в Україні у повоєнний період доцільно використовувати досвід ЄС та інших країн світу, у яких основою розвитку сільського господарства є фермерський уклад. Хоча можливості формування фермерського укладу як основи сільського господарства в Україні недостатні, з огляду на соціально-економічні цілі виробництва і соціуму в сільській місцевості у повоєнний період необхідно максимально сприяти його зміцненню в системі багатукладної аграрної економіки.

Важливо, щоб активізація заходів щодо підтримки фермерських господарств теж була інвестиційно спрямованою та стимулювала

їхню інвестиційну діяльність за рахунок власних і залучених ними джерел фінансування, а також формування ними інвестиційно спрямованих стратегій розвитку.

Література:

1. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України 2023 року «Про стан забезпечення продовольчої безпеки» : Указ Президента України від 9 жовтня 2023 року № 681/2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/681/2023#Text>

2. Кісіль М.І., Кропивко М.М., Кропивко М.Ф., Спесивцев С.А. Методичні рекомендації з розробки інвестиційної стратегії та політики фермерського господарства : наук.-прак. вид. Київ : ННЦ ІАЕ, 2006. 68 с.

3. Захарчук О.В., Кісіль М.І., Нечитайло В.В. та ін. Формування інвестиційно спрямованих стратегій розвитку фермерських господарств за умов нестабільності : монографія / за ред. М.І. Кісіля. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2023. 154 с.